

ФАКАС І. Б.,

orcid.org/0000-0002-4408-7668

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
господарського права та приватно-
правових дисциплін
(Чернівецький навчально-науковий
юридичний інститут Національного
університету «Одеська юридична
академія»)

ПОПОВИЧ О. В.,

orcid.org/0000-0002-6778-4714

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції та прав людини
(Чернівецький навчально-науковий
юридичний інститут Національного
університету «Одеська юридична
академія»)

ВЕСЕЛИЙ В. С.,

orcid.org/0000-0002-0315-641X

доктор філософії,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
(Чернівецький навчально-науковий
юридичний інститут Національного
університету «Одеська юридична
академія»)

УДК 347.9:343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.54>

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТИТУТІВ МІЖНАРОДНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджено правову природу та практичне значення інститутів міжнародного цивільного процесу як інструментів протидії транснаціональній злочинності. Автори обґрунтовують тезу, що ефективна боротьба з міжнародною злочинністю вимагає не лише кримінально-правових, а й цивільно-процесуальних механізмів, які забезпечують комплексний підхід до захисту прав потерпілих та повернення незаконно виведених активів. Доведено, що сучасні форми злочинної діяльності мають транснаціональний характер і виходять за межі юрисдикційних кордонів держав та потребують розвитку системи міжнародного судового співробітництва.

Висвітлено теоретичні засади взаємодії кримінально-правових і цивільно-процесуальних інститутів, визначено місце міжнародного цивільного судочинства у формуванні механізмів доказування. Проаналізовано ключові

міжнародні договори, що регулюють процедури співпраці держав у цивільних справах з іноземним елементом, зокрема Гаазькі конвенції 1965 і 1970 років, а також Конвенцію ООН проти корупції 2003 року. Розкрито механізми реалізації міжнародної правової допомоги відповідно до Цивільного процесуального кодексу України, які забезпечують виконання судових доручень, допит свідків, отримання доказів і вручення процесуальних документів на території іноземних держав. Наведено приклади застосування цих норм у практиці українських судів, зокрема у справах, пов'язаних з відмиванням доходів та фінансовими злочинами, що підтверджує їхню дієвість у міжнародній юрисдикційній взаємодії.

Особливу увагу приділено питанню повернення активів, здобутих злочинним шляхом, та ролі міжнародних цивільно-правових процедур у забезпеченні ефективного управління арештованим майном через механізми співробітництва з іноземними юрисдикціями. Зроблено висновок, що поєднання інструментів кримінального права та міжнародного цивільного процесу формує цілісну концепцію боротьби з транснаціональною злочинністю, яка охоплює як притягнення винних до відповідальності, так і відновлення порушених прав потерпілих. Автори обґрунтовують необхідність удосконалення національного законодавства України у сфері міжнародної правової допомоги, розширення договірної бази та запровадження електронних систем обміну процесуальними документами для підвищення ефективності судового співробітництва.

Ключові слова: міжнародний цивільний процес, транснаціональна злочинність, визнання та виконання рішень іноземних судів, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, міжнародна правова безпека, правоохоронні органи, судові доручення.

Fakas I. B., Popovych O. V., Veselyi V. S. Use of international civil procedure institutions to combat transnational crime

The article examines the legal nature and practical significance of the institutions of international civil procedure as instruments for combating transnational crime. The authors substantiate the thesis that effective counteraction to international criminal activity requires not only criminal-law but also civil-procedural mechanisms, which ensure a comprehensive approach to protecting the rights of victims and returning unlawfully transferred assets. It is demonstrated that modern forms of criminal activity are transnational in nature, extending beyond the jurisdictional boundaries of states and necessitating the development of a system of international judicial cooperation.

Theoretical foundations of the interaction between criminal-law and civil-procedural institutions are highlighted, and the role of international civil justice in forming mechanisms of evidence-gathering is defined. The article analyzes key international treaties governing cooperation procedures between states in civil matters with a foreign element, in particular the 1965 and 1970 Hague Conventions and the 2003 United Nations Convention against Corruption. It reveals the mechanisms for implementing international legal assistance under the Civil Procedure Code of Ukraine, which ensure the execution of judicial requests, the examination of witnesses, the collection of evidence, and the service of procedural documents in foreign jurisdictions. Examples of the application of these norms in Ukrainian judicial practice are provided, particularly in cases involving money laundering and financial crimes, which confirm their effectiveness in international jurisdictional cooperation.

Special attention is devoted to the issue of asset recovery and the role of international civil-law procedures in ensuring the effective management of seized property through mechanisms of cooperation with foreign jurisdictions. The study concludes that the combination of criminal-law and international civil-procedural instruments forms a holistic concept of combating transnational crime, encompassing both the prosecution of offenders and the restoration of victims' rights. The authors emphasize the need to improve Ukraine's national legislation in the field of international legal assistance, expand its treaty framework, and introduce electronic systems for the exchange of procedural documents to enhance the efficiency of judicial cooperation.

Key words: *international civil procedure, transnational crime, recognition and enforcement of foreign court judgments, money laundering, international legal security, law enforcement agencies, judicial request.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації проблема протидії транснаціональній злочинності набуває особливої ваги, оскільки злочинна діяльність дедалі частіше виходить за межі національних кордонів, використовуючи відмінності у правових системах, економічних режимах та юрисдикційних механізмах різних держав. Розвиток цифрових технологій, міжнародних фінансових ринків і засобів комунікації створив умови для появи нових форм злочинності – кіберзлочинів, торгівлі людьми, незаконного обігу зброї, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, які неможливо ефективно подолати в межах лише національних правових інструментів. Це обумовлює потребу у комплексному підході, що передбачає не лише кримінальне переслідування правопорушників, а й застосування механізмів міжнародного цивільного процесу, які забезпечують правову взаємодію між державами, приватними особами та інституціями.

Стан дослідження теми. Проблематика міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності розглядалася переважно у площині кримінально-правових механізмів. Так, М.І. Мельник, В.І. Борисов, І.І. Васильковський досліджували питання координації правоохоронних органів та міжнародної взаємодії у розслідуванні транснаціональних злочинів, зокрема кіберзлочинності та відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. У працях О.В. Старченка та О.І. Мартиненка акцентується увага на значенні міжнародної співпраці в межах кримінального процесу, тоді як цивільно-процесуальний аспект залишається поза системним аналізом.

Метою статті є комплексний аналіз правової природи та практичного значення інститутів міжнародного цивільного процесу у системі протидії транснаціональній злочинності, визначення їх ролі у забезпеченні взаємодії між державами у сфері правосуддя, а також з'ясування можливостей удосконалення національного законодавства України відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Ефективна боротьба з транснаціональною злочинністю вимагає узгодженого функціонування кримінально-правових і цивільно-процесуальних інститутів, оскільки лише їх поєднання дозволяє досягти повного відновлення порушених прав і законних інтересів потерпілих. У цьому контексті саме інститути міжнародного цивільного судочинства відіграють ключову роль, адже вони створюють правову основу для співпраці держав у питаннях збирання та допустимості доказів, визнання і виконання іноземних судових рішень, відшкодування шкоди, завданої злочинними діяннями, а також повернення активів, здобутих протиправним шляхом. Завдяки їм стає можливою реалізація принципів справедливості, правової визначеності та взаємного визнання юрисдикцій, що є необхідними умовами сучасної міжнародної правової системи.

Застосування норм міжнародного цивільного процесу у правоохоронній діяльності проявляється передусім у сфері взаємної правової допомоги між державами, що забезпечує обмін процесуальними документами, отримання доказів, допит свідків, виконання судових рішень та інших процесуальних дій за межами національної юрисдикції. Саме такі

механізми є правовою основою для ефективної взаємодії між компетентними органами різних країн під час розслідування кримінальних проваджень із міжнародним елементом. Особливого значення це набуває у справах, пов'язаних із економічними злочинами, відмиванням коштів, корупційними діяннями, кіберзлочинністю, де докази, учасники процесу чи активи часто знаходяться на території кількох держав. Як зазначено у річному звіті Національної поліції України, протягом 2023 року спільно з представниками правоохоронних органів іноземних держав проведено 17 міжнародних спеціальних операцій, у результаті яких нейтралізовано діяльність кількох хакерських угруповань, що діяли на території різних країн світу [1].

Забезпечення належної реалізації зазначених механізмів стає можливим завдяки міжнародним договорам, насамперед Гаазьким конвенціям, які унормували процедури цивільного судочинства з іноземним елементом.

Положення Гаазьких конвенцій 1965 та 1970 років є наріжним каменем міжнародного цивільного процесу, оскільки вони встановлюють загальновизнані процедури для вручення судових документів за кордоном, збирання доказів, допиту осіб та виконання рішень іноземних судів. Наприклад, Конвенція 1965 року [2] передбачає механізм централізованої передачі документів через уповноважені органи, що гарантує правову визначеність та дотримання принципу змагальності. А Конвенція 1970 року [3] закріплює правила виконання судових доручень щодо отримання доказів, що забезпечує їх допустимість у національних провадженнях.

Такі міжнародні стандарти створюють основу для формування ефективних національних механізмів правової співпраці між державами. Україна, як учасниця зазначених конвенцій, імплементувала їх положення у своє процесуальне законодавство, що дозволяє забезпечити належне виконання іноземних судових доручень та рішень на своїй території. Реалізація цих норм здійснюється, зокрема, через процедуру, передбачену статтею 500 Цивільного процесуального кодексу України [4], яка регламентує порядок надання міжнародної правової допомоги у цивільних справах. Згідно з цією нормою, іноземні суди можуть звертатися до українських судів із проханням про вчинення окремих процесуальних дій – таких як допит свідків, проведення експертиз, витребування чи огляд доказів, вручення документів тощо.

Такі доручення надходять до Міністерства юстиції України або безпосередньо до суду, якщо це передбачено міжнародним договором, ратифікованим Україною. Міністерство юстиції, у свою чергу, передає доручення до компетентного суду для його виконання у порядку, встановленому національним законодавством. Суд розглядає отримане доручення без виклику сторін, якщо інше не зазначено в самому дорученні або не впливає з його змісту.

Важливо, що виконання судових доручень здійснюється з урахуванням принципу взаємності – тобто за умови, що іноземна держава також забезпечує виконання аналогічних доручень українських судів. Такий підхід гарантує баланс у міжнародній співпраці та захист процесуальних прав учасників.

Практичне застосування цих механізмів відіграє особливу роль у протидії транснаціональним злочинам, коли докази, свідки чи активи розташовані за межами юрисдикції України. Прикладом є виконання в Україні судового доручення суду Федеративної Республіки Німеччина у справі про відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом (2021 р.). Український суд забезпечив допит свідка та вручення процесуальних документів особам, залученим до міжнародної схеми переведення коштів через офшорні компанії. Виконання цього доручення дало змогу німецькій стороні отримати докази для притягнення організаторів злочинної схеми до відповідальності [5].

Такі приклади підтверджують, що застосування статті 500 ЦПК України [4] у взаємодії з міжнародними конвенціями створює реальні інструменти для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до транснаціональних фінансових злочинів, а також сприяє поверненню незаконно виведених активів до державного бюджету.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що положення Гаазьких конвенцій та статті 500 ЦПК України [4] утворюють цілісну систему міжнародної правової взаємодії, яка забезпечує ефективне здійснення правосуддя у справах із транснаціональним елементом. Їх практичне застосування сприяє не лише належному виконанню судових доручень іноземних судів, а й підвищенню довіри між державами у сфері правосуддя. Використання таких механізмів дозволяє Україні активно долучатися до глобальної боротьби з економічними та фінансовими злочинами, забезпечуючи реальне повернення незаконно здобутих активів і відновлення порушених прав потерпілих. У результаті міжнародний цивільний процес постає важливим елементом зміцнення верховенства права та міжнародної правової безпеки.

Завдяки використанню норм міжнародного цивільного процесу у правоохоронній практиці створюються передумови для формування єдиного правового простору доказування, у межах якого національні правоохоронні органи можуть ефективно співпрацювати із зарубіжними партнерами, не порушуючи принципів суверенітету та верховенства права. Саме така співпраця забезпечує результативність розслідувань і сприяє зміцненню міжнародної довіри у сфері кримінальної юстиції.

Важливим напрямом є також застосування інститутів міжнародного цивільного процесу при поверненні незаконно виведених активів та компенсації шкоди потерпілим від злочинів, що безпосередньо пов'язано із забезпеченням принципу невідворотності юридичної відповідальності та відновлення порушених прав.

Як зазначено у Звіті Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА) за 2023 рік, через механізми міжнародного співробітництва Україна наклала арешт на корпоративні права у низці країн Європейського Союзу та отримала доступ до управління арештованими активами загальною вартістю понад 1,4 млрд грн [6].

У сучасній практиці правоохоронної діяльності цивільно-процесуальні інструменти стають невід'ємним елементом боротьби з економічною та фінансовою злочинністю, адже саме вони дозволяють реалізувати механізми арешту, заморожування, конфіскації та повернення активів, які були незаконно переміщені за кордон чи набуті злочинним шляхом.

У цьому контексті важливу роль відіграють норми міжнародних договорів і конвенцій, зокрема Конвенції ООН проти корупції 2003 року [7], яка вперше на універсальному рівні закріпила обов'язок держав співпрацювати у сфері повернення активів (asset recovery). Такі положення передбачають можливість звернення до цивільних процедур для забезпечення повернення майна, навіть у випадках, коли неможливо здійснити кримінальне переслідування особи через відсутність юрисдикції або доказів. Подібні механізми передбачені й у документах Ради Європи, зокрема у Конвенції про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, яка встановлює правові основи міжнародного співробітництва у цивільно-правовій сфері.

Визнання та виконання рішень іноземних судів у цивільних справах має особливе значення для забезпечення справедливості, оскільки дозволяє потерпілим отримати реальну компенсацію за межами держави, де було вчинено злочин, а правоохоронним органам – забезпечити дієве стягнення та повернення незаконно здобутого майна. У таких процедурах ключовим є баланс між національним суверенітетом, правом власності та міжнародними зобов'язаннями держав.

Міжнародні стандарти, вироблені Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи та Європейським судом з прав людини, формують єдину концепцію верховенства права та міжнародної справедливості, яка ґрунтується на принципах добросовісності, правової визначеності та взаємного визнання рішень. ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово підкреслював, що ефективне виконання судових рішень, у тому числі іноземних, є складовою права на справедливий суд, закріпленого у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Отже, міжнародний цивільний процес у цій площині виступає практичним інструментом відновлення справедливості – він не лише доповнює кримінально-правові заходи, а й забезпечує реальне економічне покарання злочинців, повернення суспільству незаконно здобутих ресурсів і відновлення довіри до системи міжнародного правосуддя.

Поєднання інструментів кримінального права і міжнародного цивільного процесу дозволяє сформувати комплексну, багаторівневу систему протидії транснаціональним злочинам, у межах якої правосуддя набуває не лише карального, а й відновного змісту. Така взаємодія сприяє досягненню подвійної мети: забезпеченню невідворотності покарання для правопорушників і реальному відшкодуванню збитків потерпілим, що відображає сучасну тенденцію розвитку правових систем до гуманізації та балансування між репресивною і відновною функціями.

Кримінальне право забезпечує юридичну відповідальність і притягнення винних до покарання, тоді як інструменти міжнародного цивільного процесу створюють умови для відновлення економічної справедливості, повернення активів, компенсації завданої шкоди та реалізації прав осіб, які постраждали від злочинних діянь. У поєднанні ці два напрями формують систему взаємного доповнення, коли кримінально-правові заходи гарантують публічний інтерес держави, а цивільно-процесуальні – приватні права та законні інтереси громадян і юридичних осіб.

Така синергія кримінально-правових і цивільно-процесуальних інструментів відкриває нові можливості для розвитку національної правоохоронної системи України, зокрема у сфері міжнародної правової допомоги, боротьби з фінансовими злочинами, кіберзагрозами та корупцією. Завдяки цьому Україна послідовно інтегрується у світовий правовий простір, набуваючи статусу надійного партнера у сфері міжнародної правоохоронної співпраці. Реалізація міжнародних зобов'язань, участь у глобальних ініціативах із повернення активів, боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму не лише підвищує рівень міжнародного правопорядку, а й зміцнює довіру до української системи правосуддя. У цьому контексті взаємодія кримінального права та міжнародного цивільного процесу постає як ключовий чинник формування нової парадигми міжнародної безпеки, що ґрунтується на співпраці, справедливості та відповідальності.

Висновки. Інститути міжнародного цивільного процесу відіграють важливу роль у системі протидії транснаціональній злочинності, забезпечуючи ефективну взаємодію між державами у питаннях виконання судових рішень, отримання доказів та повернення активів, здобутих злочинним шляхом. З метою підвищення ефективності використання цих інститутів доцільно: по-перше, удосконалити національне процесуальне законодавство України шляхом конкретизації процедур міжнародної правової допомоги у цивільних справах; по-друге, розширити договірну базу держави через приєднання до новітніх міжнародних конвенцій, що регулюють визнання та виконання іноземних судових рішень; по-третє, запровадити електронні механізми обміну процесуальними документами між судами України та іноземними юрисдикціями для підвищення оперативності та прозорості правової співпраці.

Список використаних джерел:

1. Річний звіт про діяльність Національної поліції України, 2023. URL: <https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti/> (дата звернення: 19 жовтня 2025).
2. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15 листопада 1965 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_890/stru/ (дата звернення: 18 жовтня 2025).
3. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18.03.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text/ (дата звернення: 18 жовтня 2025).
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

5. Вирок у кримінальній справі № 753/20152/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100573621> (дата звернення: 19 жовтня 2025).

6. Звіт про діяльність Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). за 2023 рік. Київ, 2024. URL: <https://arma.gov.ua/files/general/2024/04/12/20240412190505-61.pdf>. (дата звернення: 19 жовтня 2025).

7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 31.10.2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. (дата звернення: 19 жовтня 2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

